

Україна напередодні та в роки Першої світової війни.

Відродження української державності.

Україна входила в ХХ століття в умовах, коли більшість українських етнографічних територій перебувала в межах Російської імперії. І лише невеликий клаптик української території перебував у володінні Австро-Угорщини.

Україна була одним з найбільш розвинутих районів тогочасної Російської держави.

Щодо політичного устрою країни, то це питання було дуже складним. Необмеженим залишалося єдиновладдя царя. Потребу докорінних змін у сфері політичного устрою усвідомлювали усі верстви населення. Росія, на відміну від провідних європейських держав, ще не пройшла через стадію революції. На Україні робітники і селяни зазнавали важкого політичного й економічного гніту. Революційний рух наростав. У травні 1900 р. відбувся масовий політичний виступ харківських робітників. У 1901-1902 р.р. політичні страйки і демонстрації відбулися у Києві, Катеринославі, Одесі, Харкові. Активізувалася і визвольна боротьба на західно-українських землях. Влітку 1902 р. десятки повітів Львівщини, Тернопільщини, Станіславщини охопили масові страйки селян.

Революція наближалася. І вона вибухнула. Каталізатором її стала поразка Росії у війні з Японією. У революції 1905-1907 рр. брали участь робітники, підприємці, фінансисти, дрібна буржуазія міста, селяни, духівництво, інтелігенція, військові та ін.

Особливо революційна сила мас проявилася в час загального жовтневого політичного страйку 1905 р. В Україні тоді страйкувало одночасно 120 тис. робітників, лікарів, службовців і вчителів.

У 1906-1907рр. революційний рух пішов на спад.

Революційні події на українських землях Російської імперії мали відчутний резонанс у Західній Україні. В 1905-1907 рр. в Галичині відбулося 211 страйків робітників.

Революція 1905-1907 рр. стала етапним моментом, який справив серйозний вплив на подальшу еволюцію державної системи Російської імперії, на розгортання визвольного руху в національних районах. Перша світова війна була часом, коли народи Європи вперше з жахом побачили, що являє собою сучасна масова війна. 34 країни, що так чи інакше брали участь у війні, мобілізували 65 млн. солдат, з них 15,5 млн. дала Росія. 10 млн. загинуло, і понад 20 млн. покалічено. Приблизно такі ж втрати понесло мирне населення.

Європа поділилася на два великі угруповання: з одного боку Антанта (Англія, Франція, Росія), а з другого – Четвертий союз (Німеччина, Австро-Угорщина, Туреччина, Болгарія).

2 серпня 1914 р. цар обнародував маніфест про оголошення війни Австрії. 5 серпня німецька армія окупувала Бельгію, а Англія і Франція розпочали війну проти Німеччини. Так почалася Перша світова війна.

Російська імперія під приводом возз'єднання "братів русинів" – українців Східної Галичини і Північної Буковини – мала намір військовою силою розширити свої кордони до Карпатських гір. Австро-Угорщина прагнула зберегти свій вплив у Галичині, Буковині і на Закарпатті, а також розширити кордони на Волині та Поділлі. В плани кайзерівської Німеччини входило прилучення Прибалтики, Польщі, України і Кавказу до своєї імперії.

Розділена між двома противниками, Україна вже з початку війни зазнала великих збитків. Майже 3 млн. українців воювали в складі російської армії, 250 тис. – у складі австрійської. З самого початку війни західно-українські землі стали ареною активних бойових дій.

Бойове хрещення в Карпатах пройшли Українські Січові Стрільці (УСС). Український легіон УСС відзначився високим героїзмом, боронячи гору Маківку.

Вірна своїй імперській політиці, російська окупаційна влада жорстоко придушувала українське громадсько-політичне життя. Почалася кампанія проти найвидатніших українців: митрополита Андрея Шептицького, його вивезли в Росію; заарештовано і заслано до Сибірска М. Грушевського.

Оскільки українські землі під час війни переходили то в одні, то в інші руки, українці терпіли наругу та кривавий терор з боку кожної зі сторін.

Навесні 1915 р. російські війська під переважаючим натиском противника відійшли і закріпилися на лінії Кам'янець-Подільський – Тернопіль – Кременець – Дубно. Навесні 1916 р. почалась наступальна операція російських військ Південно-Західного фронту, яка відома під назвою Брусилівського прориву. Внаслідок цієї операції, що почалася 22 травня, російські війська просунулися по всьому фронту на 80-120 км і захопили Чернівці, Коломию, Броди, Луцьк. На цьому наступальній операції військ Південно-Західного фронту, які здійснювалися в Україні, припинились. Вести війну стало не під силу обом ворогуючим сторонам – не вистачало людських і матеріальних ресурсів. Надалі війна набирала форми затяжної, окопної. Стало зрозуміло, що сподіватися на швидке закінчення війни не доводиться.

Для України війна мала подвійно трагічний зміст. Єдиний народ опинився у двох конфронтуючих таборах. Руйнівна кривава війна втомила всіх. А тому вже в 1915 р. в Україні активізується антивоєнна діяльність різних політичних сил. Із вересня 1915 р. почала проявляти активність Українська соціал-демократична організація в Катеринославі, виступаючи під гаслами "Геть війну!", "Хай живе автономія України!". До неї був причетний В.Винниченко. Антивоєнні настрої охоплюють все суспільство, яке крокувало назустріч новим революційним настроям.

Перша звістка, що долетіла до Києва про можливу демократичну революцію в Росії, стала відомою тут 13 березня 1917 р. З перших днів лютневої революції центром українського життя став клуб "Родина". До приміщення "Родини" перенесла свої наради і рада "Товариства українських поступовців" – єдина на той час всеукраїнська організація. Спочатку рада ТУПу сама мала намір стати загальним об'єднуючим органом, але на її збори з'явилися представники українських соціалістичних організацій і домагалися, щоб до ради ТУПу

прийняли представників цих організацій. Новий осередковий орган назвали Центральною Радою (ЦР). Головою заочно обрали професора Михайла Грушевського. Дату заснування ЦР вважають 17 березня 1917 р. за новим стилем. Організаційна робота в Києві охопила різні верстви населення. 22 березня збори українців-офіцерів проголосили себе "Установчою Військовою Радою". Протягом березня 1917 р. керівництво ЦР працювало над скликанням "Українського національного конгресу". Йому судилося започаткувати другий етап становлення ЦР. Конгрес зібрався 19 квітня 1917 р. На нього прибуло приблизно 900 делегатів з усіх кінців України. Почесним головою обрали М.Грушевського. Конгрес працював три дні, протягом яких прийняв ряд документів. Делегати фактично визнали верховну владу Тимчасового уряду на майбутніх Всеросійських Установчих Зборів, скликання яких планувалося на осінь 1917 р.

Конгрес з'ясував організаційні питання. Головою Ради таємним голосуванням обрано М.Грушевського, його заступниками – Сергія Єфремова та Володимира Винниченка. Всього до нового складу ЦР обрано близько 300 осіб, створено виконком у складі 21 особи.

Третій етап українського національно-державного руху охоплює приблизно середину травня – початок червня 1917 р. Він характеризується подальшим розширенням його соціальних і політичних засад завдяки залученню до нього різних верств населення. Цей етап характеризувався активними контактами з Тимчасовим урядом.

Відвертий бій між українською і загальноросійською демократією розгорівся насамперед у зв'язку з крайовим з'їздом Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів, ініціативу скликання якого подав Виконавчий комітет Петроградської Ради робітничих і солдатських депутатів. Головою з'їзду обрали російського есера К.Незлобіна, а членами президії – лише російських есерів і есдеків.

Чернігівщина, Катеринославщина, Харківщина йшли в руслі російських есерів. Українське село швидко котилося до анархії. Тут розпалювалася соціальна ненависть, будилися найгірші інстинкти. Все це супроводжувалося пограбуванням панського майна і худоби, самовільним захопленням землі, порубкою лісу, підпалами і грабуванням винокурень. Ніхто не задумувався над питанням, що з того всього буде, як це позначиться на інтересах народного господарства.

Опанувавши центр – Київ, керівники ЦР не зуміли оволодіти провінцією, яка жила своїм життям і все ще прислухалася до Петрограда і Москви, не зуміли організувати роботу адміністративного апарату на місцях, використати стихійний порив серед військових мас.

1 червня 1917 р. почався новий етап у політичній історії ЦР в Україні. Літо 1917 р. стало апогеєм успіхів ЦР. Тимчасовий уряд офіційно дав негативну відповідь на вимоги ЦР, що були висунуті у квітні-травні у справі організації влади в Україні. У зв'язку з цим Збори ЦР вважали необхідним звернутися до всього українського народу із закликом організуватися і приступити до негайного закладення підвалин автономного ладу в Україні. По Україні прокотилася хвиля масових мітингів і маніфестацій на підтримку ЦР та її прихильників, засудження дій Тимчасового уряду в українському питанні. В цих умовах було оприлюднено текст І-го Універсалу. Цей документ, з назвою "До Українського народу на Україні й поза

Україною суцєю", проголосив суверенність українського народу на своїй землі. Універсал оповіщав: "Од нині самі будемо творити наше життя". Місцевими органами Центральної Ради ставали губернські та повітові ради, волосні й сільські управи.

Найголовнішою подією цього етапу стало формування крайового уряду – Генерального секретаріату, до складу якого спочатку ввійшло 9 осіб на чолі з В.Винниченком (представники УСДРП, УПСР, УПСФ). 27 червня 1917 р. ЦР затвердила Генеральний секретаріат – "найвищий орган українського народу з його найвищою владою". Днем раніше у складі самої Ради виникла Мала рада (в складі 4 осіб), на яку покладено виконання нацважливіших справ між "пленимами Великої ради". Тимчасовий уряд погодився вести переговори з УЦР, зажадавши у відповідь на це певного підпорядкування української влади російській.

У відповідь на це на початку липня 1917 р. було обнародовано II-й Універсал, що закріпив статус Генерального секретаріату як крайового органу влади петроградського уряду. Універсалом проголошувалося, що рада не допустить здійснення автономії України до Всеросійських Установчих зборів і фактично відмовляється від подальшої "українізації" армійських частин у тилу й на фронті.

Обстановка всередині ЦР загострювалася. Її лідер М.Грушевський пішов у відставку. Мандат на формування Генерального секретаріату перейшов до губернатора окупованих Галичини і Буковини Дмитра Дорошенка. Але й він пізніше подає у відставку. Мандат на прем'єрство переходить до В.Винниченка. Лише 3 вересня Генеральний секретаріат приступив до практичної роботи.

Тим часом політичний стан докорінно змінився. Посилився страйковий рух робітників та службовців промислових центрів. В державі назріла загальнореволюційна криза, яка призвела до перемоги збройного повстання більшовиків у Петрограді. Створений більшовиками Раднарком одержав владу тимчасово, до скликання Установчих зборів.

Я кою ж була реакція ЦР на ці події?

Певні підсумки багатомісячної діяльності підбито в III-му Універсалі, який побачив світ 7 листопада 1917 р. Документ проголосив утворення автономної Української Народної Республіки в складі єдиної Російської Республіки. III-й Універсал був неоднозначно сприйнятий у самому Генеральному секретаріаті.

Відносини України з Росією загострилися після 4 грудня 1917 р., коли Раднарком РРФСР надіслав "Маніфест до українського народу з ультимативними вимогами до Української Ради". Саме він став каталізатором, який прискорив розв'язання війни в Україні.

Військові сили червоної Росії атакували з Північного, Західного, Південно-Західного і Румунського фронтів, які знаходилися в руках більшовиків. Протистояти цим військам молода держава не могла, бо її військові сили були незрівнянні з російськими – всього близько 10 тис. гайдамаків.

26-го січня московські війська, які йшли двома шляхами: від Дону через Харків і з півночі через Брянськ і Гомель, – з'єдналися і зайняли Конотоп, а наступного дня Бахмач і стали загрожувати Києву.

Уряд України закликав усіх щирих українців встати на оборону столиці і всієї держави. Першими відгукнулися учні київських гімназій та студенти університету, з них утворився Студентський Курінь. Так, 29-го січня прибули на станцію Крути 300 юнаків з Студентського Куреня та юнаки Військової школи. Було вирішено обороняти цей важливий залізничний вузол, який відкривав шлях до Києва. Бій розпочався о 9-тій годині ранку. Армія генерала Муравйова витіснила юнаків військової школи на правому крилі станції, а на лівому - оточила Студентський Курінь, який бився завзято цілий день. Оточений і покинутий Курінь, втративши свого командира Омельченка, бився по-лицарському до останнього набою і до останнього вояка.

В перші дні мало хто знав про цю велику жертву крові української молоді. І лише 19-го березня, коли уряд повернувся до столиці, тіла героїв привезено до Києва і величаво поховано на Аскольдовій могилі.

Вчинок молодих хлопців під Крутами відродив духовно Україну. Нове покоління виростало і виховувалось на принципах боротьби за державницькі стремління. З цих джерел героїзму і посвяти для Батьківщини зродилась священна ідея боротьби, що в наступні десятиліття знайшла свої організовані форми. Так повстала організація СУМ і СВУ на Центральній Україні, так зродилась УВО і ОУН на Західних землях України.

*Матеріал підготували друг Сергій та подруга Світлана Підмогильні,
Тернопільський осередок.*